

Артем Гавріков

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю «Географія»,
кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: artem.havrikov@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0002-8381-6795>

Євгенія Телебенєва

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: eugene.telebeneva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7013-8836>

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПНОСТІ БАЗОВИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ АНАЛІЗУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена аналізу територіальних особливостей доступності базових продуктів харчування в Україні в контексті продовольчої безпеки. Дослідження охоплює регіональний розподіл доступності десяти ключових продуктів харчування (хліб, борошно, олія, цукор, картопля, м'ясо птиці, яйця, сало, молоко, заморожена риба) та враховує вплив соціально-економічних та військово-політичних чинників на рівень продовольчої безпеки в різних регіонах країни.

На основі аналізу статистичних даних та геопросторового моделювання встановлено, що найбільш сприятливі умови для забезпечення продовольчої безпеки зберігаються у центральних та західних регіонах України, де функціонує розвинена агропромислова інфраструктура, а логістичні ланцюги є відносно стабільними. Натомість східні та південні області зазнали значних руйнувань через воєнні дії, що призвело до знищення підприємств агропромислового комплексу, скорочення посівних площ, порушення логістики та, як наслідок, дефіциту окремих категорій продовольства.

Окрему увагу приділено аналізу впливу внутрішньопереміщених осіб (ВПО) на регіональний попит та структуру споживання продуктів харчування. Збільшення кількості ВПО у Львівській, Закарпатській, Чернівецькій, Хмельницькій, Дніпропетровській та Харківській областях спричинило зростання споживчого попиту, що вплинуло на формування цін та доступність продовольчих товарів.

Також розглянуто наслідки руйнування критичної інфраструктури, зокрема Каховської ГЕС, що призвело до затоплення сільськогосподарських земель, втрати систем зрошення та зниження врожайності у південних регіонах України.

Результати дослідження показали регіональну диференціацію у доступності продуктів харчування. У центральних областях ціни є більш стабільними завдяки значним обсягам місцевого виробництва, тоді як у прифронтових та окупованих районах спостерігається гострий дефіцит певних видів продовольства. Зміни в структурі споживання населення та порушення традиційних логістичних шляхів суттєво вплинули на територіальну доступність харчових продуктів, що може мати довгострокові наслідки для продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: продовольча безпека, регіональна доступність, ціноутворення, війна, логістика, аграрний сектор України.

Як цитувати: Гавріков, А., Телебенєва, Є. (2024). Територіальні особливості доступності базових продуктів харчування в Україні в аспекті аналізу продовольчої безпеки. *Часопис соціально-економічної географії*, 37, 100-109. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-10>.

In cites: Gavrikov, A., Telebeneva, Ye. (2024). Territorial features of basic food availability in Ukraine in the context of food security analysis. *Human Geography Journal*, 37, 100-109. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-10> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Національна безпека охоплює багато складових, серед яких продовольча безпека є однією з найважливіших. Вона полягає в забезпеченні кожної людини якісними, доступними та збалансованими продуктами харчування. Однією з основних функцій державного управління в цій сфері є гарантування громадянам доступу до необхідної кількості продуктів харчування.

В світі розробляється велика кількість концепцій та програм для покращення продовольчої безпеки країн, так як це є одним з важливих аспектів рішення однієї з глобальних проблем сталого розвитку: Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства (SGD#2 Zero

Hunger).

Україна входить в 10 країн-експортерів за об'ємом продовольчої продукції і є значною ланкою у забезпеченні продовольством країн світ, зокрема, Єгипту, Китаю, Туреччини, Індонезії та країн Європи.

Згідно з даними Global Food Security Index (GFSI), у 2022 році Україна посіла 26 місце серед європейських країн і 71 місце в світовому рейтингу, який охоплює 113 країн, що відображає стан продовольчої безпеки в країні. Під час аналізу індексу продовольчої безпеки важливо звернути увагу на показник «Доступність продуктів харчування» Україна набрала 48,1 бал зі 100, зайнявши 93-ю позицію у світі та 26-те місце серед 26 європейських країн [25].

Попри значний аграрний потенціал, країна стикається з низкою викликів, такі як військові дії та їх наслідки: руйнування сільськогосподарської інфраструктури, мінування територій, проблеми з логістикою та експортом; економічна нестабільність: зростання цін на продукти харчування, зниження купівельної спроможності населення; кліматичні зміни: посухи, паводки та інші природні явища, що впливають на врожайність; соціальна нерівність: різниця в доступі до якісних продуктів харчування між міським та сільським населенням [18].

Актуальність дослідження продовольчої безпеки на регіональному рівні підтверджується написанням та затвердженням Верховною Радою України Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року [18], так як поглиблене вивчення продовольчої безпеки на рівні областей надасть можливість зробити продовольчу безпеку більш керованою, системною та передбачуваною, що є частиною національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча безпека є одним із ключових аспектів національної безпеки держави, оскільки вона забезпечує її незалежність, стійкість та автономність від зовнішніх чинників і сусідніх країн. Ця тема активно досліджується науковцями в різних країнах світу. Питання, пов'язані з продовольчою безпекою, мають давнє наукове підґрунтя і перші згадки про її важливість можна знайти ще у працях таких видатних вчених, як М. Катон, Ф. Кене, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Дж. М. Кейнс.

У науковому просторі питання продовольчої безпеки є дуже актуальним, що пояснюється її критичним значенням для економічної стабільності та розвитку держави. Нині існує велика кількість наукових досліджень, які розглядають різні аспекти забезпечення економічної та продовольчої безпеки, розкривають її зміст, особливості та методологічні підходи до її вивчення.

Українські науковці, такі як С. Іванов [7], П. Саблук [16], Ж. Сіднева [17], зробили вагомий внесок у розробку теоретичних основ продовольчої безпеки. У своїх фундаментальних дослідженнях Д. Крилов [11, 12] та І. Румік [27] розглянули питання методології оцінки рівня продовольчої безпеки, а також особливості її забезпечення в умовах сучасної економічної нестабільності та мінливого середовища.

Особливу увагу питанням продовольчої безпеки в умовах війни на території України приділили А. Шевченко [21], Н. Іванюк [8] та Л. Артеменко [1]. Вони дослідили фактори, що впливають на стан продовольчої безпеки в умовах війни та запропонували шляхи мінімізації ризиків.

Однак динамічність сучасного середовища, глобальні виклики, економічні та політичні ризики, а також непередбачувані умови господарювання обумовлюють необхідність подальших глибоких наукових досліджень у цій сфері.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження та аналіз доступності базових продуктів харчування в розрізі областей України. Виявлення

територіальних особливостей доступності базових продуктів харчування, як одного з найвпливовішого показника продовольчої безпеки [25]. Відповідно основні завдання дослідження полягають у виявленні територіальних особливостей доступності базових продуктів, а саме у виявленні найбільш сприятливих регіонів та найбільш кризових. Визначення причин нерівномірної доступності до базових продуктів харчування для подальшого формування заходів покращення ситуації.

Методи дослідження. У дослідженні були використані методи аналізу емпіричних даних суспільно-географічних досліджень такі як статистичні, математичні, системного аналізу, наукової систематизації [13], які дозволили охарактеризувати продовольчу безпеку як цілісну систему. Також під час дослідження був використаний метод ранжування, метод кількісного аналізу [10], графічний та картографічний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ціни у абсолютних величинах на базові продукти харчування, формують «базову продуктову доступність» для кожного домогосподарства в Україні. Аналізуючи ціни на базові продукти харчування було виділено десять основних продуктів (хліб пшеничний, борошно, олія, цукор, картопля, птиця, яйця, сало, молоко, риба заморожена) для подальшого дослідження категорії «Економічна доступність» у Глобальному індексі продовольчої безпеки (GFSI) [25]. На рис. 1 відображена динаміка середніх цін зазначених категорій продуктів в Україні за період 2020-2024 років.

Заморожена риба подорожчала у 2-2,5 рази (з 80-90 грн у 2020 році до 180-200 грн у 2024 році) поперше, через складнощі з імпортом, велика частина риби імпортується, а курс долара виріс; по друге, перевезення риби стало дорожчим через високі ціни на паливо.

Проблеми з роботою портів в Україні суттєво вплинули на логістику та ціни замороженої риби. До початку війни значна частина імпорту морепродуктів надходила через українські чорноморські порти. Після їх блокади постачання перенаправили до портів інших країн, таких як Клайпеда в Литві та деякі турецькі порти. Це призвело до ускладнення логістичних процесів, зокрема необхідності перевантаження товарів у менші контейнери через обмеження ЄС на вагу вантажівок, що збільшило витрати та час доставки [15].

Заморожена риба подорожчала у 2-2,5 рази (з 80-90 грн у 2020 році до 180-200 грн у 2024 році) поперше, через складнощі з імпортом, велика частина риби імпортується, а курс долара виріс; по друге, перевезення риби стало дорожчим через високі ціни на паливо.

Проблеми з роботою портів в Україні суттєво вплинули на логістику та ціни замороженої риби. До початку війни значна частина імпорту морепродуктів надходила через українські чорноморські порти. Після їх блокади постачання перенаправили до портів інших країн, таких як Клайпеда в Литві та деякі турецькі порти. Це призвело до ускладнення логістичних процесів, зокрема необхідності перевантаження

товарів у менші контейнери через обмеження ЄС на вагу вантажівок, що збільшило витрати та час доставки [15].

Молоко подорожчало: з 25-30 грн у 2020 році до 55-60 грн у 2024 році. З найголовніших причин значимо скорочення поголів'я корів: через війну багато ферм припинили свою діяльність або скоро-

тили виробництво. В Херсонській області тваринництво зазнало втрат на 15%. В Харківській області АФ «Базаліївський колос» до війни господарство налічувало 1450 корів, але через бойові дії та пов'язані труднощі, поголів'я скоротилося до 520 корів, що становить втрату близько 64% [22].

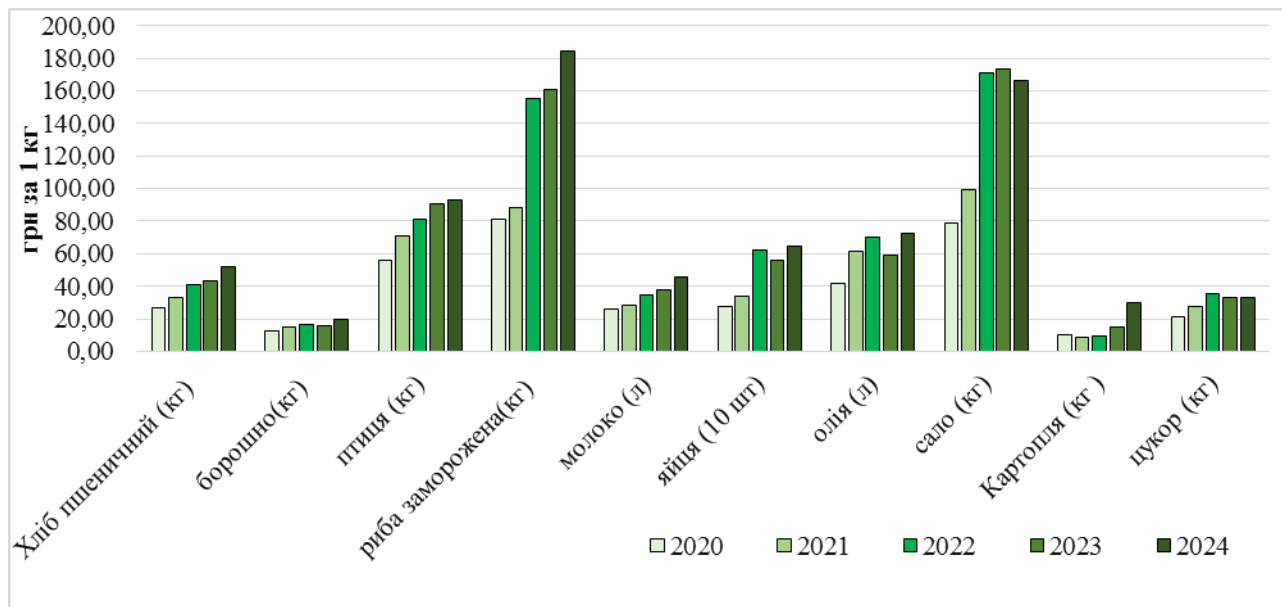

Рис. 1. Динаміка середніх цін на основні продукти харчування (хліб пшеничний, борошно, олія, цукор, картопля, птиця, яйця, сало, молоко, риба заморожена) в гривнях в Україні за період 2020-2024 роки
(побудовано авторами за даними [6])

Fig. 1. Dynamics of average prices for basic food products (wheat bread, flour, oil, sugar, potatoes, poultry, eggs, lard, milk, frozen fish) in hryvnias in Ukraine for the period 2020-2024
(constructed by the authors based on data [6])

Подорожчання зернових культур вплинуло на вартість утримання худоби. Підвищення цін на електроенергію не оминуло молочні заводи, так як вони споживають багато енергії, що вплинуло на собівартість продукції.

Яйця подорожчали приблизно в 3 рази (з 20-25 грн у 2020 році до 70-80 грн у 2024 році). Основною причиною є руйнування птахофабрик, знищення виробничих потужностей та зменшення виробників продукції, тому попит перевищує пропозицію. Восени 2022 року в Донецькій області було знищено підприємство, яке виробляло пів мільйона курячих яєць, що призвело до загибелі понад 800 тисяч курей [1]. Багато дрібних фермерських господарств знаходяться під окупацією і не мають можливості перевезти своє виробництво на підконтрольну Україні територію.

Варто зазначити, що ситуація з дефіцитом яєць спостерігається не лише в Україні. У Польщі через спалах пташиного грипу виник дефіцит яєць, що може призвести до збільшення експорту української продукції до цієї країни. Таким чином можна прогнозувати ще більше подорожчання на цю групу товарів.

Олія подорожчала приблизно в 2 рази (з 40-50 грн у 2020 році до 100-120 грн у 2024 році). Так як відбулося зниження виробництва соняшника: части-

на сільськогосподарських земель не обробляється через війну. Агрохолдинг «Прометей», розташований на півдні України, був змушений закрити частину своїх зерносховищ та скоротити персонал через економічні труднощі спричинені війною, а також несприятливі погодні умови. Війна призвела до втрати 7 елеваторів та 2 000 гектарів землі, що перебували під окупацією [28].

Україна є ключовим постачальником соняшникової олії на світовий ринок і проблеми з експортом вплинули на ціну. Дефіцит української соняшникової олії спричинив ефект доміно на світових товарних ринках, що призвело до загального підвищення цін на олійні культури, такі як ріпак, соя та пальмова олія, які використовуються для виробництва олії, кормів та біопалива [9].

Сало подорожчало у 2-2,5 рази (з 80-90 грн у 2020 році до 180-200 грн у 2024 році). Причиною стрімкого зростання цін стало скорочення виробництва свинини: через бойові дії багато ферм та виробництв припинили діяльність або скоротили її. ПрАТ «Агрокомбінат «Слобожанський» (Харківська область), один із найбільших свинокомплексів на сході України, який до війни утримував понад 60 тисяч свиней, з початку бойових дій опинився в окупації, що призвело до втрати всього поголів'я. Прямі втрати оцінюються в понад 20 мільйонів доларів США

[14]. Збільшилися витрати на корми та ветеринарне обслуговування. Через зменшення доступності м'яса населення більше купує сало, що призвело до підвищення попиту та дефіциту його в Україні, що пов'язано зі змінами у виробництві свинини. Зокрема, у 2021 році ціна на сало досягла рекордних показників, перевищивши вартість м'яса, а за кілограм продукту просили від 300 гривень. Це пояснюється тим, що сільгоспвиробники віддають перевагу м'ясним породам свиней, які швидко набирають вагу, що призводить до скорочення виробництва сала [2].

За останні роки ціни на картоплю в Україні суттєво зросли. Якщо у 2020 році кілограм картоплі коштував 10-12 гривень, то у 2024 році ціни сягнули 25-30 гривень, а в деяких регіонах навіть до 40 гривень за кілограм. Основними причинами подорожчання картоплі є зменшення посівних площ через бойові дії: аграрії скоротили площі під картоплю через економічні та логістичні труднощі. Підвищення цін на паливо, добрива та інші ресурси збільшило собівартість вирощування картоплі. [3]. Неврожай через несприятливі погодні умови негативно вплинув на пропозиції ринку. У 2024 році влітку спостерігалися спека та посуха, що призвело до зниження врожайності картоплі на 20-30% [24]. Через несприятливі погодні умови під час збирання врожаю якості

картоплі погіршилася, що ускладнило її тривале зберігання. Скорочення врожаю картоплі в Європі обмежило можливості імпорту, що вплинуло на внутрішній ринок України.

Цукор подорожчав у 2-2,5 рази (з 20-25 грн у 2020 році до 50-60 грн у 2024 році). В останні роки в Україні спостерігається тенденція до скорочення посівних площ під цукровим буряком. У 2023-2024 роках ЄС зняли квоти на експорт цукру, тому посівні площі цукрового буряку почали стрімко зростати але, у 2025 році прогнозується зменшення цих площ на 5% порівняно з попереднім роком, до 245 тис. га. [19]. Основним фактором скорочення посівних площ є введення квот на експорт цукру в ЄС, що знижує економічну привабливість вирощування цукрового буряку для українських аграріїв.

Типовою причиною для подорожчання продукції харчування, зокрема і цукру є підвищення цін на газ та електроенергію для переробки цукрового буряку.

Отже, на основі аналізу статистичної інформації та ситуації на ринку товарів була складена узагальнена таблиця і виділено групи продуктів з обмеженою доступністю та доступні продукти, а також сформовані основні причини подорожчання товарів кожної досліджуваної групи.

Таблиця 1

Доступність базових продовольчих товарів на ринку України та основні причини підвищення цін
(побудовано авторами за даними [6])

Availability of basic food products in the Ukrainian market and the main reasons for price increases
(constructed by the authors based on data [6])

Продукти з обмеженою доступністю (найбільше подорожчання, понад 2 рази)		Доступні продукти (подорожчали в 1,5-2 рази, але залишаються відносно дешевими)	
Продукт	Основна причина	Продукт	Основна причина
Яйця (з 20-25 грн до 70-80 грн за 10 шт.)	Руйнування птахофабрик та подорожчання кормів	Хліб пшеничний (з 20-25 грн до 45-50 грн/кг)	Попри зростання вартості зерна та енергоресурсів, держава контролює ціни
Птиця (з 60-70 грн до 130-140 грн/кг)	Подорожчання комбикормів та проблеми з виробництвом	Борошно (з 12-15 грн до 30-35 грн/кг)	Залишається відносно доступним, бо є основним місцевим продуктом
Сало (з 80-90 грн до 180-200 грн/кг)	Скорочення поголів'я свиней та підвищений попит на цей продукт	Картопля (з 10-12 грн до 25-30 грн/кг)	Все ще дешевша, ніж імпортні овочі, хоч і зросла в ціні через зменшення посівних площ
Риба заморожена (з 80-90 грн до 180-200 грн/кг)	Основний імпортний продукт, що залежить від курсу долара	Цукор (з 20-25 грн до 50-60 грн/кг)	Дорожчий, але Україна має достатньо виробництва, щоб уникнути дефіциту
Олія (з 40-50 грн до 100-120 грн/л)	Україна є великим експортером, що впливає на внутрішні ціни	Молоко (з 25-30 грн до 55-60 грн/л)	Подорожчало через скорочення виробництва, але все ще доступне для більшості населення

Для відображення індексу рівня доступності базових продуктів харчування встановлено співвідношення цін на десять видів основних продуктів (хліб пшеничний, борошно, олія, цукор, картопля, птиця, яйця, сало, молоко, риба заморожена) у розрізі адміністративних областей. Для цього використана формула:

$$I_j = 1 - \frac{x_{i,j} - x_{min,j}}{x_{max,j} - x_{min,j}} \quad (1)$$

де I_j – індекс рівня доступності базового продукту харчування; $x_{i,j}$ – поточна ціна j -конкретного продукту; $x_{max,j}$ – найбільша ціна на продукт j -серед областей України; $x_{min,j}$ – найменша ціна j -продукту серед областей [10].

Після підрахунку коефіцієнту по кожній області, було обрано середнє значення і використано саме цей показник, як загальний коефіцієнт доступності базових продуктів харчування, а також встановлено співвідношення цін на десять видів основних продуктів харчування; $x_{i,j}$ – поточна ціна j -конкретного продукту; $x_{max,j}$ – найбільша ціна на продукт j -серед областей України; $x_{min,j}$ – найменша ціна j -продукту серед областей [10].

Після підрахунку коефіцієнту по кожній області, було обрано середнє значення і використано саме цей показник, як загальний коефіцієнт доступності базових продуктів харчування, а також встановлено співвідношення цін на десять видів основних продуктів харчування.

ктів харчування.

Розглядаючи територіальну доступність харчових продуктів у розрізі областей треба зазначити, що найгірша доступність продуктів спостерігається в

регіонах, які наближені до лінії фронту, зокрема в Херсонській, Запорізьких областях, а також до цієї групи було включено м. Київ та Київську область, так як ціни в цих регіонах одні з найвищих (рис. 2).

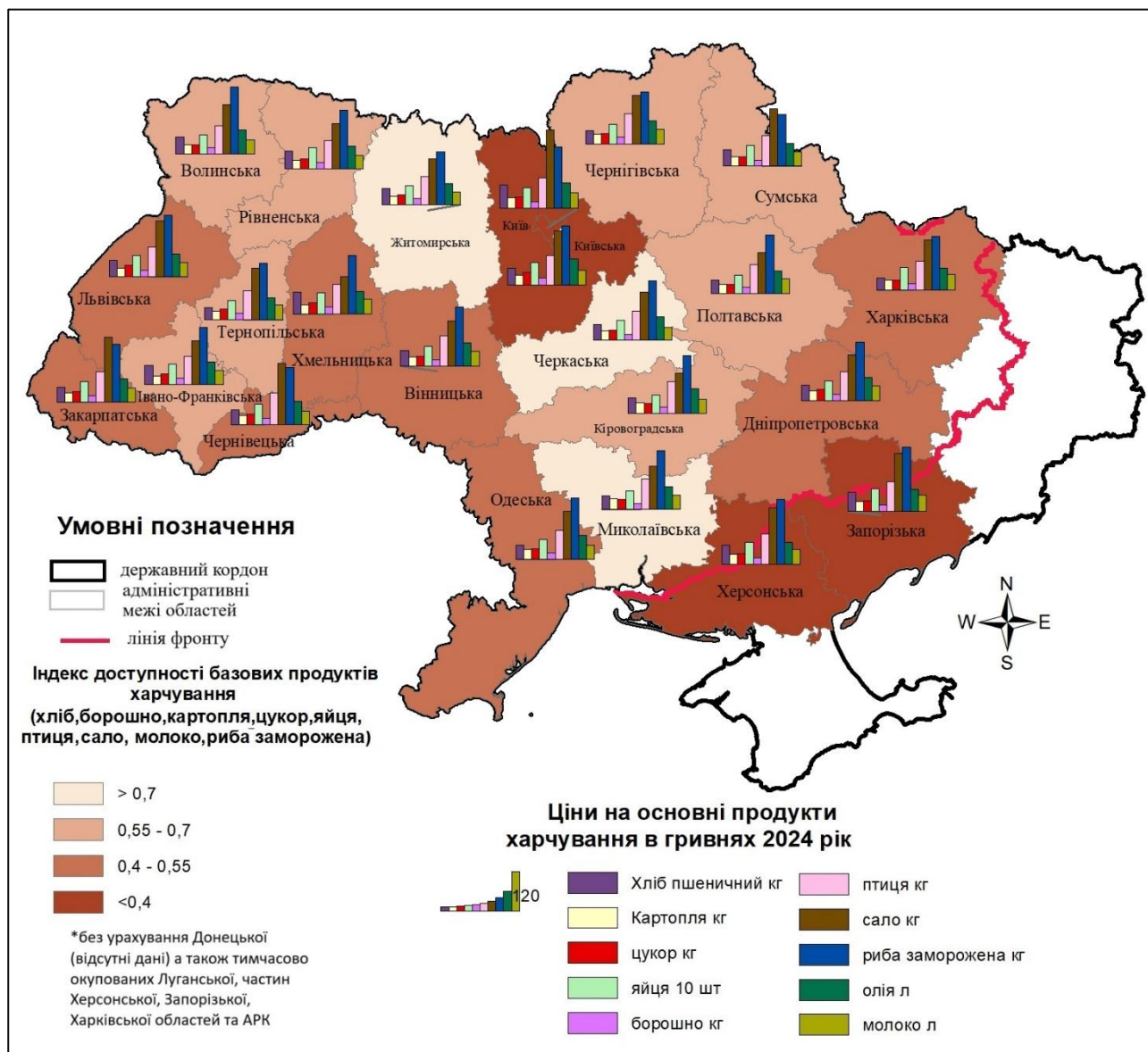

Рис. 2 Територіальна диференціація доступності базових продуктів харчування (хліб пшеничний, борошно, олія, цукор, картопля, птиця, яйця, сало, молоко, риба заморожена) на ринку України, 2024 рік (побудовано авторами за даними [6])

Fig. 2. Territorial differentiation of the availability of basic food products (wheat bread, flour, oil, sugar, potatoes, poultry, eggs, lard, milk, frozen fish) in the Ukrainian market in 2024 (constructed by the authors based on data [6])

В м. Києві це обумовлено витратами на логістику, зберігання продуктів у великих містах, дефіцит сільськогосподарського виробництва в самому місті, тобто ціни залежать від постачань продуктів; завеликим попитом на продукти харчування через густоту населення, а також і значна різниця у прибутках домогосподарств саме в м. Києві дозволяють підвищити ціни на базові продукти, але це відображається на соціально-незахищених групах людей, які проживають в цих регіонах та мають мінімальний дохід. В Київській області основними причинами низької доступності продуктів є високі ціни через близькість до м. Києва; руйнування логістичних ланцюгів унаслідок бойових дій у 2022 році; перенаселення через внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що збільшує попит.

Запорізька область та Херсонська область мають низку причин зниженого рівня доступності базовими продуктами, зокрема, близькість до лінії фронту, що ускладнює логістику; руйнування логістичних шляхів, зокрема, переправ через річку Дніпро; часткова окупація територій призвела до зменшення виробництва сільгосппродукції; проблеми з роботою підприємств через військові ризики; велика частина територій постраждала від підтоплення (Каховська ГЕС). Знищення Каховського водосховища вплинуло на

систему зрошення, а саме на родючість земель у південних регіонах України.

Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька, Вінницька, Одеська, Харківська, Дніпропетровська є областями з середньою доступністю базових продуктів харчування, але ближче до регіонів з низькою доступністю. Всі ці регіони мають високі логістичні витрати, так як війна ускладнила транспортування продуктів через руйнування доріг, мостів та підвищену вартість пального.

Західні області (Львівська, Закарпатська, Чернівецька) далекі від основних аграрних регіонів, тому продукти доводиться завозити з відстані.

Харківська та Дніпропетровська області потерпають від руйнувань та проблем із постачанням через бойові дії.

Одеська область має проблеми з морськими шляхами через обмежену роботу портів.

В зазначених регіонах спостерігається високий попит через ВПО: Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька області прийняли багато біженців з інших регіонів, що призвело до підвищення споживання продуктів та зростання цін. У 2024 році споживчі ціни зросли на 11,8%, що частково пов'язано зі збільшенням попиту через значний приплив ВПО [5].

Дніпропетровська та Харківська області також мають великий потік ВПО, що призвело до збільшення попиту та дефіцит деяких товарів.

Одеська область стала важливим транзитним регіоном для ВПО та постачання продуктів.

Експортна орієнтація сільськогосподарства областей також впливає на підвищення цін та зменшення пропозицій на внутрішньому ринку. В Одеській, Вінницькій, Хмельницькій та Львівській областях активно експортують зернові, цукор, олію. Закарпатська та Чернівецька області орієнтовані на транзит товарів у ЄС.

Дефіцит пального та електроенергії має велике значення для цієї групи областей, зокрема, проблеми з постачанням електроенергії через атаки на енергосистему призводить до ускладнення роботи підприємств (особливо молочної та м'ясної галузі). Зростання цін на паливо також призводить до подорожчання транспортування продуктів.

Обстріл елеваторів у смт. Шевченкове, с. Білий Колодязь, обстріл складів із зерном у Куп'янському районі призвели до руйнування виробничих потужностей та складських приміщень, що значно вплинуло на доступність базових продуктів в Харківській та Дніпропетровській областях [26].

Одеська область має проблеми зі зберіганням зерна через заблоковані порти.

Області із середньою доступністю базових продуктів: Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська. Ці області ближчі до регіонів із високою доступністю продуктів, але мають деякі фактори, які не дозволяють їм потрапити в групу з найкращими показниками. У цих областях менше ВПО, ніж у Львівській чи Київській, тому продуктовий ринок стабільніший. Проте частина ВПО таки є, особливо у Волинській, Рівненській, Івано-

Франківській областях, що все ж таки створює додатковий попит.

Кіровоградська, Полтавська області традиційно мають добре розвинений агропромисловий комплекс, мають власні ресурси зернових, олій, картоплі. Чернігівська, Сумська області теж мають великі площі під зернові культури.

Волинь, Рівненщина, Тернопільщина, Івано-Франківщина займаються вирощуванням картоплі, овочів, молочного тваринництва, але через експортні поставки та військові ризики частина продукції вивозиться або дорожчає.

Проблеми з логістикою в цих областях присутні, але не критичні: Західні області (Волинь, Рівненщина, Івано-Франківщина, Тернопільщина) – географічно віддалені від центрів великого виробництва. Чернігівська, Сумська області – біля кордону з росією, частково постраждали від бойових дій, є проблеми із завезенням товарів.

Кіровоградська, Полтавська області – знаходяться в центрі країни, транспортна логістика тут краща, тому ситуація стабільніша. Також в цих областях менша конкуренція за товари через низьку щільність населення. Ці області менш густонаселені, ніж, наприклад, Львівська чи Київська області, що зменшує рівень попиту та стримує ціни на продукти, роблячи їх відносно доступними.

Області України з високою доступністю базових продуктів харчування Черкаська, Житомирська та Миколаївська. Запорукою такої ситуації в цих регіонах є розвинений аграрний сектор (зерно, овочі, молоко, олія). Черкаська область – один із лідерів з виробництва зернових, цукру, м'яса та молока. Станом на вересень 2024 року в області було вироблено 308 тисяч т. молока, що на 8,5% перевищує показники попереднього року [4]. Житомирська область спеціалізується на вирощуванні картоплі, молочних продуктів, овочів. Миколаївська область – хоча і постраждала від бойових дій, але залишається важливим аграрним регіоном із виробництва зерна та олій.

Вигідне географічне положення та розвинена логістична мережа є одним з найвагоміших факторів високого рівня доступності продуктів. Черкаська область знаходиться в центрі країни, що дозволяє легко отримувати продукти з інших регіонів та швидко транспортувати їх. Житомирська область має добре розвинену дорожню мережу, що дозволяє безперебійно постачати продукти. Миколаївська область розташована близько до портів та транспортних шляхів, що спрощує доступ до зерна, олій та риби.

Черкаська та Житомирська області не зазнали значних руйнувань, тому їхні аграрні підприємства працюють безперебійно.

Миколаївська область частково постраждала, але сільське господарство продовжує функціонувати. Енергопостачання та зберігання продукції стабільні, тому дефіциту товарів немає.

Гістограми на карті показують регіональні відмінності в цінах на хліб, картоплю, цукор, яйця, птицю, сало, рибу, олію та молоко. Загалом, в прифронтових областях ціни значно вищі, ніж у центральних

і західних регіонах. Найкраща доступність до хліба та борошна в центральних регіонах (Вінницька, Черкаська, Полтавська області), оскільки тут вирощують багато зернових культур. Найгірша доступність в Харківській, Херсонській, Запорізькій областях через пошкоджену логістику та дефіцит зерна внаслідок війни.

Соняшникова олія є найбільш доступною в центральних і південних регіонах України, зокрема в Кіровоградській, Полтавській та Дніпропетровській областях, де зосереджені основні підприємства з її виробництва. Водночас у західних регіонах, таких як Закарпатська та Львівська області, рівень доступності продукції є нижчим через значну віддаленість від виробничих потужностей, що ускладнює логістику та постачання.

Ціни на цукор є найбільш доступними у Вінницькій, Хмельницькій та Тернопільській областях, де зосереджені великі цукрові заводи такі як Гайсинський цукровий завод (Вінницька обл.), Наркевицький цукровий завод (Хмельницька обл.), Чортківський цукровий завод (Тернопільська обл.) та активно розвинене вирощування цукрових буряків. Натомість у південних регіонах, зокрема в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, ціни на цукор є вищими через менш розвинене вирощування буряка та обмежені виробничі потужності.

Картопля є найбільш доступною у західних регіонах України, зокрема у Львівській, Волинській, Рівненській та Житомирській областях, які традиційно спеціалізуються на її вирощуванні завдяки сприятливим кліматичним умовам і родючим ґрунтам. Натомість у південних та східних регіонах, таких як Миколаївська, Одеська та Донецька області, доступність до картоплі є нижчою через несприятливий клімат для її вирощування, а також ускладнену логістику та постачання.

М'ясо птиці є найбільш доступним у центральних областях України, зокрема у Вінницькій, Київській та Черкаській, де зосереджені великі птахофабрики, такі як, «Наша Ряба» та Вінницька птахофабрика. Водночас у південних і східних регіонах, зокрема в Херсонській, Запорізькій та Одеській областях, доступність продукції є найнижчою через руйнування підприємств, бойові дії та проблеми з логістикою.

Яйця є найбільш доступними у Вінницькій та Київській областях, де розташовані великі птахофабрики, такі як Вінницька птахофабрика (МХП) та Бориспільський завод «Ясенвіт». Водночас у Харківській та Дніпропетровській областях доступність яєць є найнижчою через значні руйнування інфраструктури, що вплинули на виробництво, а також високі ціни на корми, які підвищують собівартість продукції.

Сало є найбільш доступним у західних областях України, зокрема у Львівській, Закарпатській та Тернопільській, де свинарство традиційно добре розвинене, а місцеві фермерські господарства забезпечують стабільне виробництво. Натомість у південних

та східних регіонах, таких як Одеська, Харківська та Запорізька області, доступність сала є найнижчою через значне скорочення поголів'я свиней, спричинене бойовими діями, руйнуванням ферм та проблемами з кормовою базою.

Молоко є найбільш доступним у Полтавській, Черкаській та Вінницькій областях, де зосереджені великі молочні ферми та розвинена переробна інфраструктура. Натомість у Херсонській та Запорізькій областях доступність молока є найнижчою через значне скорочення виробництва, руйнування ферм та проблеми з переробкою й логістикою, спричинені бойовими діями.

Заморожена риба є найбільш доступною у Київській та Одеській областях, де розташовані основні логістичні центри імпорту та переробки морепродуктів. Водночас у прифронтових регіонах, зокрема в Харківській, Запорізькій та Херсонській областях, доступність замороженої риби є найнижчою через порушення логістики, обмежене постачання та ускладнену роботу торговельних мереж.

Висновки. Як висновок можна зазначити, що доступність базових продуктів харчування в Україні є нестабільною, що спричинено низкою внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема військовими діями, економічними труднощами, руйнуванням інфраструктури та змінами логістичних маршрутів.

В ході дослідження були виявлені регіональні диспропорції у забезпеченні продуктами на території України, зокрема, центр і захід України мають кращу продовольчу ситуацію завдяки збереженню агропромислової інфраструктури, високій врожайності та стабільному постачанню (наприклад, молоко, цукор, картопля); східні та південні регіони найбільше постраждали від війни, що призвело до скорочення виробництва, руйнування підприємств та перебоїв у постачанні (наприклад, м'ясо птиці, яйця, молоко, сало).

В прифронтових регіонах, зокрема в Запорізькій, Харківській та Херсонській областях, спостерігається значне скорочення виробництва через руйнування агропідприємств, окупацію територій та складнощі з логістикою.

Блокада портів та перебої з експортом впливають на доступність певних товарів, зокрема олії та зернових продуктів. Однією із суттєвих причин низької доступності продовольчих товарів є проблема з логістикою та ціноутворенням: вартість продовольства зросла через інфляцію, подорожчання пального та кормів. Доставка продуктів у деякі регіони ускладнена або навіть перервана, що створює продовольчі ризики для населення.

Отже, для забезпечення відновлення продовольчої безпеки країни необхідно: стимулювати розвиток внутрішнього виробництва; підтримувати фермерські господарства, які сприяють стабілізації ринку; впроваджувати сучасні технології у сільське господарство, що дозволить адаптуватися до нових реалій, а також необхідно розробляти альтернативні логістичні маршрути.

Список використаної літератури:

1. Артеменко Л. Зарубіжний досвід державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»: зб. тез доповідей. 2022/6/2 Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., С. 56-60.
2. В Україні виник дефіцит популярного продукту // RBC-Україна. 10.12.2021. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/ukraine-voznik-defitsit-populyarnogo-produkta-1639128626.html>
3. Виробництво картоплі скоротилось: місцями цінник за рік виріс на 170%м// Телеграф. 19.11.2024. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/dengi/2024-11-19/5886743-proizvodstvo-kartofelya-sokrtilos-mestami-tsennik-za-god-vyros-na-170>
4. Виробництво молока в Черкаській області // TopNews Черкаси. 2024. URL: <https://topnews.ck.ua/economy/2024/09/26/143846.html>
5. Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr>
6. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Іванов С.В. Продовольча безпека України в умовах сучасних викликів: монографія / С.В. Іванов; НАН України, ДУ «Ін-т. ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України». – Одеса: ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2023. – 291 с.
8. Іванюк Н.С., Шевченко А.А. Продовольча безпека України в умовах воєнного стану. *Міжнародна науково-практична конференція «Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри»*. Одеський державний аграрний університет (м. Одеса, 01 листопада 2023 р). С. 144-145. URL: <https://bit.ly/3Oqqrhc>
9. Інвестиції в Україну в умовах війни: виклики та можливості [Електронний ресурс] // UkraineInvest. – 29.04.2022.
10. Корнус О.Г., Петренко Л.В. Використання методів кількісного аналізу у географічних дослідженнях (на прикладі географії сфери обслуговування). *Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2018. Випуск 9. С 145-151. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1228414>
11. Крилов Д.В. Продовольча безпека: теоретико-методологічні основи та місце в системі національної безпеки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління: № 11 (2024)*. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-09>
12. Крилов Д.В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, (7)*. (2023). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>
13. Немець Л.М. Основи соціальної географії: навчальний посібник / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Гусева. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 235 с.
14. Під час російської окупації одна з найбільших свиноферм на Сході України втратила понад 60 тис. свиней // Landlord. 2025. URL: <https://landlord.ua/news/pid-chas-rosiiskoi-okupatsii-odna-z-naibilshykh-svynoferm-na-skhodi-ukrainy-vtratyla-ponad-60-tys-svyni>
15. Промисловість доводить свою пружність, опірність, незважаючи на величезні виклики // BUMTCA. 2025. URL: <https://bumtca.com.ua/promislovist-dovodit-svoyu-pruzhnist-opirnist-nezvazhayuchi-na-velichezni-vikliki-eurofish-magazine-3-2023-pp-43-44>.
16. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2001. - № 4. – С. 13-19.
17. Сіднева, Ж.К. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України / Ж.К. Сіднева // Розвиток підприємства як фактор росту національної економіки : Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2015 р. – Київ : КПІ, 2015. – С. 211-212.
18. Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>
19. У 2025 році посівні площі під цукровим буряком скоротяться на 5% прогноз // SuperAgronom. 2025. URL: <https://superagronom.com/news/20193-u-2025-rotsi-posivni-ploschi-pid-tsukrovim-buryakom-s>
20. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua>
21. Шевченко А.А. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану / А.А. Шевченко // Економіка та суспільство. Випуск 59/2024. С. 45-51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
22. AgroElita. – 2025. URL: <https://agroelita.info/cherez-viynu-na-khersonshchyni-haluz-velykoi-rohatoi-khudobyznyshchena-na-15-svynarstva-na-80-ptakhivnytstva-povnistiu>
23. AgroReview. - 2025. URL: <https://agreview.com/content/na-ptahofabryczy-poblyzu-svyatogirska-na-donechchyni-zagynulo-blyzko-800-tysyach-kurej>
24. AgroTimes. 2025. URL: <https://agrotimes.ua/ovochi-sad/stalo-vidomo-pro-prychyny-podorozhchannya-kartopli>
25. Economist_Impact_GFSI_2022_Ukraine_country_report_Sep_2022.pdf. – URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/explore-countries/ukraine>
26. Elevatorist. 2025. URL: <https://elevatorist.com/novosti/19391-rosiya-vdarila-raketoyu-po-agropidpriyemstvu-na-harkivschini-zruynovano-sklad>
27. Румик І.І. Продовольча безпека держави: питання теорії, методології, практики: монографія. Київ: Університет економіки і права «КРОК», 2020.
28. Ukrainian farm holding closes silos, cuts staff due to war, weather impact // Reuters. 16.09.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-farm-holding-closes-silos-cuts-staff-due-war-weather-impact-2024-09-16>

Artem Gavrikov

PhD Student (Geography), Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: artem.havrikov@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0002-8381-6795>

Ievgeniia Telebienieva

PhD (Geography), Associate Professor, Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: eugene.telebenieva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7013-8836>

**TERRITORIAL FEATURES OF BASIC FOOD AVAILABILITY IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY ANALYSIS**

The article is dedicated to the analysis of territorial peculiarities in the availability of basic food products in Ukraine in the context of food security. The study examines the regional distribution of ten key food products (bread, flour, oil, sugar, potatoes, poultry meat, eggs, lard, milk, frozen fish) and considers the impact of socio-economic and military-political factors on food security levels across different regions of the country.

Based on statistical data analysis and geospatial modeling, it has been established that the most favorable conditions for food security are maintained in the central and western regions of Ukraine, where the agro-industrial infrastructure remains developed and logistics chains are relatively stable. In contrast, the eastern and southern regions have suffered significant destruction due to military actions, leading to the destruction of agro-industrial enterprises, a reduction in sown areas, logistical disruptions, and, consequently, a shortage of certain categories of food products.

Special attention is given to the impact of internally displaced persons (IDPs) on regional demand and the structure of food consumption. The increase in the number of IDPs in Lviv, Zakarpattia, Chernivtsi, Khmelnytskyi, Dnipropetrovsk, and Kharkiv regions has caused a rise in consumer demand, affecting price formation and food availability.

The consequences of the destruction of critical infrastructure, particularly the Kakhovka Hydroelectric Power Plant (HPP), are also examined, as this has led to the flooding of agricultural lands, the loss of irrigation systems, and a decline in crop yields in Ukraine's southern regions.

The study results indicate a significant regional differentiation in food availability. In central regions, prices remain more stable due to substantial local production volumes, while frontline and occupied areas experience an acute shortage of certain food items. Changes in population consumption patterns and disruptions to traditional logistics routes have significantly influenced the territorial availability of food products, which may have long-term consequences for the country's food security.

Keywords: food security, regional availability, pricing, war, logistics, agricultural sector of Ukraine.

References:

1. Artemenko, L. (2022). Foreign experience in state regulation of food security. *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference "Formation of a Mechanism for Strengthening the Competitive Positions of National Economic Systems in Global, Regional, and Local Dimensions"*, June 2, 2022, Ternopil: FOP Palyanytsya V.A., pp. 56-60 [in Ukrainian].
2. A shortage of a popular product has arisen in Ukraine. *RBC-Ukraine*. (2021, December 10). Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/ukraine-voznik-defitsit-populyarnogo-produkta-1639128626.html> [in Ukrainian].
3. Potato production decreased: in some areas, prices increased by 170% per year (2024, November 19). *Telegraf*. Retrieved from <https://news.telegraf.com.ua/ukr/dengi/2024-11-19/5886743-proizvodstvo-kartofelya-sokratilos-mestami-tsennik-za-god-vyros-na-170> [in Ukrainian].
4. Milk production in Cherkasy region. *TopNews Cherkasy*. Retrieved from <https://topnews.ck.ua/economy/2024/09/26/143846.html> [in Ukrainian].
5. Main Statistical Office of Lviv Region. (n.d.). *Official website*. Retrieved from <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr> [in Ukrainian].
6. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Official website*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Ivanov, S.V. (2023). Food security of Ukraine under modern challenges. Odesa: Institute of Market and Economic-Ecological Research, National Academy of Sciences of Ukraine, 291 p. [in Ukrainian].
8. Ivanyuk, N.S., & Shevchenko, A.A. (2023). Food security of Ukraine under martial law. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Braslav Readings: 21st Century Economy – National and Global Dimensions"*, Odesa State Agrarian University, November 1, 2023, pp. 144-145. Retrieved from <https://bit.ly/3Oqqrhc> [in Ukrainian].
9. Investments in Ukraine during the war: challenges and opportunities. (2022, April 29). *UkraineInvest*. Retrieved from <https://ukraineinvest.com> [in Ukrainian].
10. Kornus, O.G., & Petrenko, L.V. (2018). Application of quantitative analysis methods in geographical studies. *Scientific Notes of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. Geographical Sciences*, 9, 145-151. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1228414> [in Ukrainian].
11. Krylov, D.V. (2024). Food security: theoretical and methodological foundations and its place in the national security system. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, 11, 3-9. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-09> [in Ukrainian].
12. Krylov, D.V. (2023). Problems of ensuring food security in Ukraine under modern conditions. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, (7). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07> [in Ukrainian].
13. Niemets, L.M., Sehida, K.Yu., & Huseva, N.V. (2016). *Fundamentals of Social Geography*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 235 p. [in Ukrainian].
14. During the Russian occupation, one of the largest pig farms in eastern Ukraine lost more than 60,000 pigs (2025). *Landlord*. Retrieved from <https://landlord.ua/news/pid-chas-rosiiskoi-okupatsii-odna-z-naibilshykh-svynoform-na-skhodi-ukrainy-vtratyla-ponad-60-tys-svynei> [in Ukrainian].

15. Industry proves its resilience and resistance despite enormous challenges. (2025) BUMTCA. Retrieved from <https://bumtca.com.ua/promislovist-dovodit-svoyu-pruzhnist-opirnist-nezvazhayuchi-na-velichezni-vikliki-eurofish-magazine-3-2023-pp-43-44> [in Ukrainian].
16. Sabluk, P.T. (2001). A new economic paradigm for the formation of Ukraine's national food security strategy in the 21st century. *Ekonomika APK*, 4, 13-19 [in Ukrainian].
17. Sidnieva, Zh.K. (2015). Problems of ensuring food security in Ukraine. *Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference "Enterprise Development as a Factor of National Economic Growth"*, November 25, 2015, Kyiv: KPI, pp. 211-212 [in Ukrainian].
18. Strategy of food security of Ukraine for the period until 2027. (2024). *Official website of the Government of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
19. In 2025, the sown area under sugar beets will decrease by 5%. *SuperAgronom*. Retrieved from <https://superagronom.com/news/20193-u-2025-rotsi-posivni-ploschi-pid-tsukrovim-buryakom-s> [in Ukrainian].
20. Ukrainska Pravda. (n.d.). *Life*. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua> [in Ukrainian].
21. Shevchenko, A.A. (2024). Food security of Ukraine in wartime conditions and priority directions for its regulation. *Economy and Society*, 59, 45-51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24> [in Ukrainian].
22. Due to the war in the Kherson region, the cattle industry has been destroyed by 15%, pig farming by 80%, and poultry farming completely. *AgroElita*. Retrieved from <https://agroelita.info/cherez-viynu-na-khersonshchyni-haluz-velykoi-rohatoi-khudoby-znyshchena-na-15-svynarstva-na-80-ptakhivnytstva-povnistiu> [in Ukrainian].
23. At a poultry farm near Sviatohirsk in Donetsk region, about 800 thousand chickens died. *AgroReview*. Retrieved from <https://agreview.com/content/na-ptahofabryczy-poblyzu-svyatogirsk-na-donechchyni-zagynulo-blyzko-800-tyvsyach-kurej> [in Ukrainian].
24. The reasons for the rise in potato prices became known. (2025). *AgroTimes*. Retrieved from <https://agrotimes.ua/ovochi-sad/stalo-vidomo-pro-prychyny-podorozhchannya-kartopli> [in Ukrainian].
25. *Global Food Security Index 2022: Ukraine country report*. (2022). Retrieved from <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/explore-countries/ukraine>.
26. Russia struck an agricultural enterprise in Kharkiv region: a warehouse was destroyed. *Elevatorist*. Retrieved from <https://elevatorist.com/novosti/19391-rosiya-vdarila-raketoyu-po-agropidpriyemstvu-na-harkivschini-zruynovano-sklad> [in Ukrainian].
27. Rumyk, I.I. (2020). Food security of the state: issues of theory, methodology, practice. Kyiv: KROK University of Economics and Law [in Ukrainian].
28. Ukrainian farm holding closes silos, cuts staff due to war, weather impact. *Reuters*. (2024, September 16). Retrieved from <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-farm-holding-closes-silos-cuts-staff-due-war-weather-impact-2024-09-16>.

Received 05 November 2024

Accepted 16 December 2024